

Małgorzata Żytko

<https://doi.org/10.26881/pwe.2023.56.03>

ORCID: 0000-0002-1191-9894

Uniwersytet Warszawski

mzytko@uw.edu.pl

Nauczyciel wczesnej edukacji z krótkim stażem w zawodzie – praca w stanie wyjątkowym

Summary

Early childhood education teacher with short tenure – working in a state of emergency

This article addresses the issue of prestige and social recognition in the teaching profession with up to years of short seniority. The challenge that teachers face on a daily basis is to function in a context of high social expectations and demands, while at the same time, the social prestige of the profession is declining and its value is being depreciated. Appreciation of the profession is closely linked to perceiving and respecting the importance of education in personal, social, and political terms. This issue became the subject of a study carried out in 2021 among a group of more than 800 primary and pre-school teachers in Warsaw, with work experience of not more than 5 years. The aim of the survey was to describe the factors that give satisfaction, motivate, or demotivate teachers to work, with a particular focus on the sense of recognition and social prestige. The results indicate that half the teachers surveyed were considering leaving school and changing professions.

Keywords: teacher, social prestige, recognition, profession, education

Słowa kluczowe: nauczyciel, prestiż społeczny, uznanie, zawód, edukacja

Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość społeczna, polityczna, ekonomiczna, technologiczna, doświadczenia płynące z edukacji zdalnej i lockdownu w czasie pandemii COVID-19, wojna w Ukrainie i fale migrantów związane z agresją Rosji, a także migracje ekonomiczne, klimatyczne, etniczne to współczesny kontekst pracy nauczycieli. Zawód nauczyciela staje się coraz bardziej wymagającą i obciążoną rosnącą odpowiedzialnością profesją. Jednocześnie status społeczny tego zawodu, poczucie uznania i satysfakcji u nauczycieli, jak wskazują badania m.in. w Polsce, istotnie się obniżają. Docenianie wartości tego zawodu jest ściśle związane z dostrzeganiem i respektowaniem znaczenia edukacji w wymiarze osobistym, społecznym i politycznym.

Prestiż i uznanie zawodowe i społeczne

Nauczyciel i pełniona przez niego rola zawodowa są wystawione na nieustanną ocenę społeczną, a tym samym są bardziej narażone na krytykę, a przypadki niepowodzeń, porażek i obecności w tym zawodzie osób niespełniających oczekiwanych standardów przygotowania są bardziej eksponowane. Wyzwanie, z którym mierzą się na co dzień nauczyciele, to funkcjonowanie w kontekście wysokich oczekiwań i wymagań społecznych przy jednocześnie obniżającym się społecznym prestiżem tego zawodu (Hargreaves 2009).

Zdaniem Henryka Domańskiego (2012: 14) prestiż łączy w całość rozproszone czynniki relacyjne, takie jak szacunek, podziw i godność. „Świadectwem obecności prestiżu są zachowania i oceny kierowane pod adresem jednostek, grup, instytucji i innych «obiektów» podlegających ocenie społecznej” (Domański 2019: 188). Rozróżnia się również znaczenie trzech pojęć: 1) prestiż; 2) status i 3) uznanie, szacunek dla zawodu. Prestiż odnosi się do definiowania statusu przez opinię społeczną, status jest określany w porównaniu z innymi zawodami związanymi z edukacją, uznanie/szacunek zaś to postrzeganie przez opinię publiczną zawodu przez pryzmat indywidualnych zachowań jego przedstawicieli podczas wykonywania zadań (Smak, Walczak 2017).

Wyodrębnia się kilka rodzajów prestiżu:

- osobisty – wiąże się z cechami charakteru lub zachowania, które ujawniają się w relacjach z innymi, także członkami własnej rodziny;
- pozycyjny – ocena społeczna związana z pełnioną rolą zawodową, także przynależnością do określonej grupy;
- sytuacyjny – ma krótkotrwały charakter, zależy od konkretnych okoliczności, w których ujawniły się określone cechy czy zachowania;
- instytucjonalny – jest wyrażany za pośrednictwem formy, a także zachowania w stosunku do poszczególnych osób (Domański 2012: 171).

Prestiż jest czynnikiem stratyfikującym społeczeństwo, tworzącym swoistą hierarchię w obszarze zawodów. Prestiż nie jest też jednowymiarowy, związany z jednym atrybutem, np. władzą. Analiza ewolucji badań nad prestiżem wskazuje na wielowymiarowość jego ujęcia. Mogą o nim decydować różne czynniki: wiedza i „władza kierownicza”, czyli zakres odpowiedzialności. Na prestiż zawodu wpływają również: liczba lat poświęconych na kształcenie i przygotowanie do jego wykonywania, jakość wykształcenia (Pokropek 2008: 32). Prestiż zawodu ściśle zależy od gratyfikacji ekonomicznych, jak również wartości i znaczenia, które jest mu przypisywane w społeczeństwie. Artur Pokropek, podsumowując przegląd badań na temat wzorów prestiżu, zwraca uwagę na trzy komplementarne podejścia do prestiżu zawodowego: „(...) klasyczne podejście – skupione na posiadaniu przez pozycję zawodową atrybutów, za którymi stoi prestiż, rozszerzone podejście – zwracające uwagę na ocenę owych atrybutów, i podejście instytucjonalne – uwidaczniające prezentację tychże atrybutów” (2008: 34).

W analizie zawodu nauczyciela Agostinho Reis Monteiro (2015: 47–60) wyodrębnił cztery ważne wyznaczniki prestiżu zawodu, są to:

- wartość ekspercka (*value of service*) – uznanie roli i znaczenia kompetencji, a także wkładu wiedzy i umiejętności osób wykonujących ten zawód w życie społeczeństwa;
- treść tożsamości zawodowej – wiedza, uznawane wartości i cechy, które wyróżniają wykonawców tego zawodu spośród innych;
- zawodowa autonomia – zakres samodzielności i odpowiedzialności związane z indywidualnym funkcjonowaniem i jednocześnie tworzeniem wspólnoty zawodowej jako grupy wpływu;
- społeczny status zawodu – znajduje odzwierciedlenie w statusie ekonomicznym, zakresie wpływu i oddziaływania społecznego, prestiżu zawodu.

Wśród czynników negatywnie wpływających na prestiż zawodu nauczyciela można wymienić: niskie zarobki i związane z tym ograniczone ekonomiczne uwarunkowania zaspokojenia potrzeb życiowych, feminizację zawodu, deprofesjonalizację, brak autonomii, wykluczenie z polityki edukacyjnej wiedzy eksperckiej reprezentantów tego zawodu, brak motywacji do awansu zawodowego. Zawód nauczyciela podlega intensywnej ocenie społecznej. „Na edukacji znają się wszyscy” – to przekonanie można uznać za jeden z czynników mogących wpływać na deprofesjonalizację tego zawodu, rozpraszanie się wiedzy wśród szerokiego grona potencjalnych znawców, tworzenia pop czy folk dydaktyki i wiedzy o edukacji (Klus-Stańska 2010).

Według badań Centrum Badania Opinii Społecznej i rankingu zawodów nauczyciel w Polsce do 2020 r. sytuował się dość wysoko w porównaniu z innymi zawodami, bo na 7. miejscu (CBOS 2019). W 2021 r. nastąpił znaczący spadek na pozycję 13. Z pewnością było to związane ze strajkiem nauczycieli w 2019 r. oraz negatywną kampanią polityczną skierowaną w stosunku do przedstawicieli tego zawodu, która wywarła wpływ na opinię społeczną. Natomiast w 2022 r. nastąpiła nieznaczna zmiana i nauczyciele sytuują się na 9. miejscu z 57-procentowym poparciem respondentów (zawody, które plasują się wyżej, to: strażak, ratownik medyczny, lekarz, pielęgniarka, profesor UW, górnik, informatyk, inżynier w fabryce).

Już we wcześniejszych badaniach nauczycieli, zarówno polskich, jak i Międzynarodowych Badaniach Nauczania i Uczenia się (TALIS, *Teaching and Learning International Survey*) z 2013 r. (Federowicz, Chojińska-Mika, Walczak (red.) 2014; Hernik (red.) 2015) wskazywano, że poczucie samych nauczycieli dotyczące obrazu zawodu w społeczeństwie jest negatywne i zdecydowana większość badanych podkreślała, że nie zapewnia on im prestiżu i uznania, jest także nisko wynagradzany. Brak poczucia satysfakcji i docenienia tego zawodu, zetknięcie się z negatywnym odbiorem społecznym, w szczególności w relacjach z rodzicami, i dominacja procedur kontrolujących, a nie wspierających pracę szkoły – wszystko to wpływa demotywująco i ogranicza niezależność działań nauczycieli oraz ich poczucie wpływu na rzeczywistość edukacyjną.

Kategoria uznania wymaga głębszej analizy i szerszego kontekstu w odniesieniu do roli zawodowej nauczyciela. Mirosława Nowak-Dziemianowicz (2020), nawiązując do koncepcji Axela Honnetha, wskazuje, że uznanie jest warunkiem tożsamości jednostki, intersubiektywnością i normą moralną. Za Honnethem przyjmuje, że współcześnie deficyt

uznania można potraktować jako jedną z głównych przyczyn konfliktów społecznych. W odniesieniu do roli zawodowej nauczyciela w ciągu ostatnich kilku lat w Polsce walka o prestiż i uznanie stała się szczególnie ważnym problemem społecznym, ponieważ nasilenie działań deprecjonujących wartość zawodu, brak docenienia zakresu codziennej odpowiedzialności nauczycieli są wzmacniane przez administrację oświatową.

W tym kontekście warto podjąć analizę, odwołując się do wyników badań młodych stażem nauczycieli (do pięciu lat w zawodzie), w jakim zakresie miejsce pracy polskiego nauczyciela (szkoła lub przedszkole) zaspokaja potrzebę bezpieczeństwa ontologicznego, autonomii zawodowej oraz uznania ekonomicznego w postaci wynagrodzenia lub innych społecznych dowodów szacunku czy doceniania. Bezpieczeństwo ontologiczne wyraża się w poczuciu dobrostanu psychicznego i fizycznego, będącego konsekwencją jakości interakcji społecznych, które dają poczucie dostrzegania i zaspokajania potrzeb, uznania i poczucia własnej wartości. Autonomia zawodowa oznacza niezależność w zakresie stanowienia prawa, formułowania ocen i sądów moralnych bez uzależnienia od centralnego sterowania. Natomiast uznanie w sferze gospodarki wyraża się wspomnianym już statusem materialnym przyznawanym grupie zawodowej odpowiednio do społecznego znaczenia pracy jej reprezentantów, zakresu odpowiedzialności i wartości kompetencji.

Poczucie prestiżu, uznania i satysfakcji u młodych stażem pracy nauczycieli

Kategoria prestiżu i związana z nią kategoria uznania to kluczowe elementy konstruowania tożsamości zawodowej nauczycieli. Nabiera to szczególnie znaczenia w przypadku nauczycieli rozpoczynających pracę w zawodzie, którzy dopiero budują swoje relacje i poczucie wspólnoty w środowisku zawodowym. Pod koniec 2021 r. w Warszawie zostały przeprowadzone badania w grupie 828 nauczycieli młodych stażem (do pięciu lat), pracujących w publicznych szkołach podstawowych i przedszkolach (Dobkowska, Zielińska, Żytko 2023). Celem badań było opisanie czynników warunkujących pomyślny start w zawodzie, związanych z motywacją, poczuciem satysfakcji i uznania oraz zakresem i rodzajem wsparcia udzielanego przez społeczność tworzącą kulturę ich miejsca pracy. Spośród pytań badawczych sformułowanych w koncepcji metodologicznej badań skoncentruję się na analizie wyników obejmujących następujące zagadnienia:

- Co daje młodym stażem nauczycielom satysfakcję w pracy i zachęca do aktywności, a co pozbawia ich zadowolenia z wykonywanego zawodu?
- Jakie poczucie uznania i społecznego prestiżu towarzyszy młodym nauczycielom w pierwszych latach ich doświadczeń zawodowych?

Badania zostały zrealizowane z wykorzystaniem ankiety opracowanej na potrzeby tego badania: *Młody stażem nauczyciel – motywacja pozostania w zawodzie*. Kwestionariusz ankiety składał się z 32 pytań, w tym 1/3 z nich wymagała wyjaśnienia stanowiska respondenta w postaci odpowiedzi na pytanie otwarte. Należy podkreślić, że odpowiedzi na ten rodzaj pytań było bardzo dużo, co w kwestionariuszu badań przeprowadzonych

online można uznać za szczególnie ważne i świadczy o potrzebie respondentów wypowiedzenia się w tej kwestii. Właśnie te odpowiedzi uczyniłam podstawą podjętej analizy w kontekście głównej tematyki uznania i prestiżu – kategorii konstytuujących tożsamość zawodu nauczyciela. W grupie badanych nauczycieli ponad 62% stanowili nauczyciele szkół podstawowych, 25% zaś nauczyciele przedszkoli, pozostałe 13% to nauczyciele szkół średnich. Na pytanie o najważniejsze powody, dla których pracują w zawodzie nauczyciela, najwięcej wyborów otrzymały takie wymienione w ankiecie czynniki, jak: „zainteresowania i predyspozycje zawodowe; możliwość pracy z dziećmi; stabilność pracy”. Na końcu listy z najmniejszą liczbą wskazań znalazły się takie przyczyny, jak: „wynagrodzenie; tradycje rodzinne; prestiż i status społeczny”.

W prezentacji uzyskanych wyników skupiłam się na analizie wybranych atrybutów postrzegania zawodu nauczyciela, ważnych w budowaniu tożsamości w kontekście prestiżu, a więc społecznej opinii i uznania jako oceniania zawodu przez indywidualne zachowanie jego przedstawicieli. Omówiłam cztery kategorie: nauczyciel – ekspert w swoim zawodzie, dobrostan psychiczny i fizyczny, autonomia zawodowa, status ekonomiczny.

Nauczyciel – ekspert w swoim zawodzie

W tej kategorii współtworzącej tożsamość zawodową podstawowymi atrybutami są wiedza i kompetencje oraz ich społeczna wartość, uznawana i respektowana w relacjach z podmiotami tworzącymi społeczność instytucji edukacyjnej, a także znajdująca odzwierciedlenie w szerszym wymiarze opinii społecznej. Kategoria prestiżu akcentuje znaczenie zawodu nauczyciela jako dysponenta rzetelnej wiedzy, która ma wpływ społeczny.

Młodzi nauczyciele pracujący w warszawskiej oświacie w swoich wypowiedziach podkreślają, że docenianie wartości ich pracy przez uczniów i rodziców ma dla nich bardzo duże znaczenie i pozwala czerpać satysfakcję z wykonywania zawodu mimo wielu trudności związanych z kontekstem społeczno-ekonomicznym, w jakim pracują. Poczucie uznania w instytucji edukacyjnej, w środowisku codziennej pracy ilustrują następujące wypowiedzi:

Pomimo trudności nadal chodzę do pracy z zadowoleniem. Docenienie przez uczniów i ich rodziców upewnia mnie w tym, że wykonuję swoją pracę dobrze.

Czuję się potrzebna, czuję, że ta praca ma sens. Krótko mówiąc, satysfakcję dają mi uśmiech dziecka, dobre słowo ze strony rodziców, dyrekcji.

Zawód przynosi wiele satysfakcji, kiedy pracuje się bezpośrednio z dziećmi.

Z wypowiedzi badanych nauczycieli można również wywnioskować, że nie mają oni poczucia prestiżu w szerszym kontekście społecznym. Postawa społeczeństwa w ich

opinii jest często wyrazem braku wiedzy i rozumienia roli i wpływu społecznego pracy nauczycieli. Jest ona także wzmacniana przez władze państwowe, które w odczuciu badanych lekceważą nauczycieli, deprecjonują wartość społeczną ich zawodu. To w bezpośredni sposób rzutuje na opinie rodziców, dla których edukacja dzieci jest ważna, ale opinia władzy promowana także w mediach buduje negatywny obraz tego zawodu.

Jesteśmy traktowani byle jak. Mało kto widzi, jak ważny zawód wykonują nauczyciele i kształtują nowe pokolenia. Rząd ma nas za nic.

Traktowanie nauczycieli (przez rząd) jak pracowników gorszego sortu, których można zakrzyczeć i zamknąć im usta.

Mam dość ataku z każdej strony na zawód nauczyciela.

Znajduje to też szczególny wyraz w stosunku rodziców do nauczycieli przedszkoli, o czym wspomina jedna z badanych osób:

Coraz częściej rodzice traktują nauczycieli wychowania przedszkolnego jak darmową opiekę.

Traktowanie nauczyciela małych dzieci jako bezpłatnej opiekunki jest wyrazem braku rozumienia i tym samym docenienia jego roli zawodowej, zakresu wpływu na rozwój dzieci. Rodzice nie mają zaufania do wiedzy nauczycieli, co jest wyrazem deprofesjonalizacji tego zawodu. Rodzice są coraz lepiej wykształceni, mają określone oczekiwania w stosunku do instytucji edukacyjnych i wyrobioną opinię, jak proces edukacji i opieki powinien być zorganizowany. Nie zawsze jednak te przekonania są zgodne z realnymi możliwościami i zakresem zadań i odpowiedzialności nauczycieli.

Moja praca, pomimo zaangażowania i poświęcanego czasu, pomimo pracy na dwóch stanowiskach, brania nadgodzin, jest niezauważana i niedoceniana przez dyrektora i rodziców. Bardzo rzadko słyszę „dziękuję”, za to o wiele częściej pretensje, wytykanie nieznaczących błędów i niedociągnięć w kwestiach „na papierze”.

(...) w domach uczniów mówi się źle o nauczycielach, więc dzieci również mówią źle. Rodzice uważają, że pracujemy zbyt mało, co nie jest prawdą.

Coraz trudniejsi rodzice, którym wydaje się, że są mądrzejsi od specjalistów (mam tu na myśli pedagogów z większym stażem niż ja, którzy próbują pomagać dzieciom, a rodzice często, zamiast wspierać, blokują, nie dopuszczają myśli o problemach dzieci i negują zdanie nauczycieli).

Dobrostan psychiczny i fizyczny

Drugą kategorią ważną dla określenia zakresu prestiżu zawodu jest poczucie dobrostanu psychicznego i fizycznego, co wiąże się z zaspokojeniem ważnych potrzeb indywidualnych nauczyciela, związanych z relacjami rodzinnymi, interakcjami w środowisku szkolnym i szerszym kontekstem społecznym. Praca w tym zawodzie, aby była efektywna, musi dostarczać poczucia prestiżu w sensie osobistym, budowanym w środowisku rodzinnym. Zawód, który nie jest doceniany nawet przez najbliższych w rodzinie, jak wskazuje poniższa wypowiedź nauczycielki, bardzo negatywnie wpływa na poczucie własnej wartości i motywację do pozostawania w nim na dłużej przez młodego stażem nauczyciela.

Opinia męża i rodziny, która uważa, że bycie nauczycielem to największe frajerstwo świata – nikt w żadnej pracy nie pozwoliłby sobie na takie traktowanie i wykonywanie tyłu obowiązków za darmo.

Warunki, w jakich pracuje nauczyciel, obciążenie nadgodzinami, przenoszenie problemów z pracy na życie osobiste, brak wyraźnej granicy między obowiązkami zawodowymi a życiem rodzinnym – wszystko to jest oznaką braku prestiżu i poszanowania podstawowych potrzeb nauczyciela, np. przerwy, odpoczynku, opieki nad własnymi dziećmi czy zapewnienia sobie godnych warunków mieszkaniowych.

Duża liczba nadgodzin, ogólne zmęczenie i w konsekwencji trudności w dopełnieniu obowiązków takich jak przygotowanie się do lekcji.

(...) nauczyciel po powrocie do domu musi dalej żyć życiem szkoły i uczniów, nie własnym. Mamy dbać o wszystkich, a o nas chyba nie dba już nikt...

Karygodne niskie wypłaty (banki odmawiają kredytów na mieszkanie).

Należy pamiętać, że przedszkola w Warszawie czynne są do 17–17.30, pracujemy w wakacje i wszystkie dni okołoswiąteczne, nawet w Wigilię. Osoba pracująca w tym zawodzie, jeśli myśli o własnym dziecku, musi liczyć się z tym, że jej dziecko będzie odbierane z przedszkola po jego zamknięciu, ze świetlicy szkolnej jako ostatnie, a w Wigilię czy inne dni trzeba będzie znaleźć dla niego opiekę.

Autonomia zawodowa

Niezależność zawodowa, która wyraża się poczuciem sprawstwa, wpływu, partycypacji, odpowiedzialności, decyzyjności, to jeden z najważniejszych atrybutów konstytuujących tożsamość zawodową. Z wypowiedzi nauczycieli wynika, że na ich dobrostan osobisty i zawodowy może wpływać fakt, iż wykonywany zawód został wybrany ze świadomością własnych kompetencji, nawet pasji, które udaje się w praktyce realizować. Wyznacznikiem

niezależności w wypowiedziach nauczycieli jest przede wszystkim poczucie wpływu na rozwój i edukację dzieci. Nauczyciele dostrzegają swoje znaczenie zawodowe i efektywność działań w bezpośredniej relacji z uczniami, to staje się czynnikiem sprawiającym satysfakcję i zadowolenie, powinno się też przekładać na dobre samopoczucie w tym obszarze zadań do spełnienia.

Czuję satysfakcję pod tym względem, iż realizuję swoją pasję – pracę z dziećmi.

Pracuję z dziećmi z niepełnosprawnościami, wiem, że dzięki mnie i mojej pracy mogą się rozwijać, osiągać sukcesy.

Poczucie satysfakcji osobistej, potwierdzane doświadczeniami w praktyce, zderza się jednak z brakiem zgody na sposób myślenia o edukacji na szczeblu władz centralnych i brakiem wpływu na narzucane z góry, bez uzgodnienia obowiązki, obciążenie ponad normę i zdrowy rozsądek biurokracją, nadgodzinami, odpowiedzialnością, która wykracza niejednokrotnie poza zakres kompetencji nauczycieli.

Satysfakcjonująca jest dla mnie praca sama w sobie – pomaganie ludziom w rozwoju. Zniechęcająco działa system – wynagrodzenie, mieszanie się polityki do nauczania (zwłaszcza gdy nie zgadzam się z zaściankowymi poglądami obecnie sprawujących władzę), przerzucania na nauczycieli zadań i odpowiedzialności, które powinny być w gestii rodziców, pomocy społecznej czy ludzi zajmujących się pomocą psychologiczną.

Nawał pracy biurokratycznej odciąga od tego, co najważniejsze – od nauczania. Grożenie kolejnymi godzinami obowiązkowej pracy i dokumentowania jej pod płaszczykiem podwyżki. (...)

Odpowiedzialność nauczyciela wychowania przedszkolnego jest bardzo duża. Karani jesteśmy nawet za wypadki, na które nie mamy wpływu. Na przykład dziecko złamie palec u nogi, bo nauczyciel nie zdążył podbiec – jego wina i dla niego kara.

Presja niesprawiedliwych kar dyscyplinarnych ze strony KO [Kuratorium Oświaty – dop. M.Ż.] za byle co. Rodzic ma zawsze rację...? (dotyczy nauczycieli przedszkola).

Status materialny

Czynnikiem mającym duże, a czasem kluczowe znaczenie dla uznania i prestiżu społecznego jest gratyfikacja ekonomiczna, wynagrodzenie odpowiednie do uzyskanych kwalifikacji. Według przytoczonych wcześniej badań gratyfikacja ekonomiczna koreluje z długością okresu kształcenia się. Ten atrybut jest jednym z głównych wyznaczników prestiżu zawodu w społeczeństwie oraz opinii wyrażanej na temat jego znaczenia. W tym

przypadku od lat w polskiej edukacji niewiele się zmienia, co znajduje odzwierciedlenie w przytoczonych wypowiedziach nauczycieli. Ujawnia się też po raz kolejny dysproporcja w sposobach gratyfikacji między nauczycielami szkoły a przedszkola:

Nauczyciele szkół dostali nagrody z okazji Dnia Edukacji za pracę zdalną, a my [nauczycielki przedszkola – dop. M.Ż.] nie dostałyśmy nawet słowa dziękuję...

Z wypowiedzi zamieszczonych poniżej wynika, że nauczyciele mają świadomość, że niskie wynagrodzenie, jakie otrzymują, negatywnie wpływa na opinię o prestiżu społecznym tego zawodu. Nawet wieloletnie studiowanie, kończenie studiów podyplomowych nie warunkują poczucia społecznego uznania w tym zawodzie.

Nieadekwatna płaca do wykonywanej pracy (zbyt niska). Ukończyłam dwa kierunki studiów (oba 5-letnie) oraz 3 podyplomówki oraz liczne kursy i szkolenia.

Ten zawód nie ma zupełnie prestiżu w społeczeństwie. Uważam, że zarabiam niewspółmiernie mało w stosunku do włożonego wysiłku i odpowiedzialności, jaka na mnie spoczywa. Ogólnie czuję się jak frajerka, często wstydę się przyznać, jaki zawód wykonuję.

Wynagrodzenie poniżej 3 tysięcy złotych jest uwłaczające ze względu na odpowiedzialność, jaką się ponosi za dokumenty, i co najważniejsze za zdrowie psychiczne drugiego człowieka.

Młody stażem nauczyciel, który dostrzega deprecjonujący wpływ wynagrodzenia na uznanie w tym zawodzie, porównuje swoją sytuację także z innymi zawodami.

Zawód nauczyciela traci na prestiżu. Wynagrodzenie jest bardzo niskie w porównaniu do innych zawodów.

Analiza wypowiedzi młodych stażem nauczycieli pracujących w przedszkolach i szkołach podstawowych na temat tego, co sprawia im satysfakcję w wykonywaniu tego zawodu, a co ich demotywuje, a także co pozbawia poczucia uznania i prestiżu, wskazuje na kilka dominujących czynników. Poczucie satysfakcji i docenienia zawodu wiąże się z:

- bezpośrednim kontaktem z dziećmi i nawiązanymi relacjami edukacyjnymi, które dają poczucie docenienia, sensu i wartości podejmowanych działań zawodowych;
- dobrymi relacjami z rodzicami, którzy oceniają nauczyciela przez pryzmat efektów jego pracy w kontekście rozwoju swoich dzieci;
- docenieniem ze strony dyrekcji w postaci gestów uznania dla wysiłku i zaangażowania w pracę, a także z dobrym klimatem w relacjach w środowisku szkolnym.

Natomiast brak poczucia prestiżu i społecznego uznania wynika z:

- braku wiedzy w społeczeństwie na temat roli, zadań oraz odpowiedzialności nauczyciela, w szczególności w przypadku nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej;

- sprzeczności w społecznych oczekiwaniach w stosunku do nauczycieli: wysokie wymagania w zakresie kompetencji wychowawczych i opiekuńczych, a jednocześnie deprecjonowanie znaczenia tego zawodu;
- negatywnego obrazu nauczycieli eksponowanego w mediach;
- negatywnego nastawienia władz państwowych do nauczycieli wywołanych próbami uzyskania niezależności w działaniu;
- niskim statusem ekonomicznym zawodu, który nie pozwala zaspokajać potrzeb związanych z dobrostanem osobistym i społecznym nauczyciela.

Nauczyciele w Polsce funkcjonują w sytuacji zawodowej, którą można określić stanem wyjątkowym. Charakteryzuje go ograniczenie niektórych praw i swobód obywatelskich. W przypadku nauczycieli to rodzaj zawieszenia między scentralizowanym systemem zarządzania oświatą, silną regulacją przez rząd działań nauczycieli, wysokimi oczekiwaniami i jednocześnie deprecjonowaniem statusu i prestiżu zawodu w wymiarze społecznym, deficytem społecznego zaufania. Oznacza to zatem ograniczanie takich podstawowych praw zawodowych, jak autonomia działania, respektowanie eksperckiej wiedzy będącej efektem wieloletniego kształcenia i doskonalenia, prawo do godnego życia pozwalającego zaspokajać potrzeby rozwojowe nauczyciela i jego rodziny.

Można wymienić następujące reakcje na tę sytuację, która nasila się w ciągu ostatnich kilku lat: odchodzenie części nauczycieli ze szkoły, zmiana miejsca zatrudnienia, a czasem zmiana zawodu. W zrealizowanych w Warszawie badaniach, które opisuję w artykule, prawie połowa nauczycieli do pięciu lat stażu pracy zadeklarowała rozważanie odejścia ze szkoły (Dobkowska, Zielińska, Żytko 2023).

W badaniach prowadzonych w krajach europejskich potwierdzono spadek prestiżu tego zawodu już od lat 80. ubiegłego wieku (Hargreaves i in. 2006). Wskazuje się na pewną prawidłowość uwarunkowaną geograficznie i historycznie. W krajach północnej i zachodniej Europy nauczyciele mają poczucie obciążenia dużym zakresem zadań zawodowych, ale jednocześnie nie mają zbyt wysokich oczekiwań co do uznania w sferze symbolicznej, w kategorii prestiżu. Natomiast w krajach południowej i wschodniej Europy zachodzi odwrotna tendencja, czyli panuje znacznie intensywniejsza potrzeba prestiżu społecznego, co można tłumaczyć, odwołując się do doświadczeń historycznych związanych z funkcjonowaniem przez lata w systemie społeczno-politycznym, gdzie rola państwa była i jest dominująca. W tym kontekście nauczyciele z tej części Europy pracują w warunkach pełnych ograniczeń. Zmiany dokonujące się obecnie w obszarze edukacji, w których biernie uczestniczą nauczyciele, bez prawa do współdecydowania i uwzględniania ich jako kompetentnych ekspertów, dają poczucie deprecjonowania wartości ich pracy i zaangażowania (Udave i in. 2014). Doświadczanie braku prestiżu, negatywny lub ambiwalentny obraz prestiżu i statusu społecznego nauczycieli osłabiają atrakcyjność zawodu oraz mogą mieć bezpośredni wpływ na jakość praktyki. Taka sytuacja bowiem powoduje u nauczycieli skłonność do unikania trudności, godzenia się na kompromisy i znoszenia szkolnej czy przedszkolnej rzeczywistości wbrew indywidualnym celom i zawodowym wartościom.

Rekomendacje i podsumowanie

Jakie działania są niezbędne, aby podnieść prestiż społeczny nauczycieli i poczucie wśród nich samych społecznego uznania?

1. Przeedefiniowanie roli szkoły jako instytucji społecznej w kontekście współczesnego rozumienia potrzeb i zadań edukacji. Szkoła zajmująca kluczowe miejsce w społeczności lokalnej integruje wokół swoich zadań nauczycieli, uczniów, rodziców i samorząd oraz tworząc kulturę odpowiedzialności społecznej, może się stać miejscem wzmacniania pozycji nauczyciela. W takiej szkole prestiż nauczycieli jest budowany poprzez dostrzeganie wartości codziennej pracy z dziećmi i zaangażowania we współpracę, szczególnie z rodzicami. Obecność nauczycieli w życiu społeczności, widoczny zakres wpływu na funkcjonowanie szkoły w relacji z rodzicami, pozytywne wzorce zawodowego działania – wszystko to tworzy kontekst wzmacniający społeczne uznanie.
2. Zwiększenie autonomii nauczycieli poprzez stwarzanie przestrzeni do doświadczeń i partycypacji w zakresie decyzyjności, zarządzania szkołą. Wprowadzanie do praktyki koncepcji rozproszonego przywództwa jest jednym ze sposobów ujawniania indywidualnego potencjału zawodowego i tworzenia kultury współpracy na zasadach demokratycznych.
3. Preferowanie stylu pracy nauczyciela charakteryzującego się nastawieniem na współpracę i integrowanie środowiska wokół zadań edukacji – jest to postawa pełna zaangażowania, czasem pasji, otwarta w komunikacji z uczniami, a w szczególności z rodzicami, nauczyciel jest osobą słuchającą, dzielącą się swoją wiedzą i kompetencjami w partnerski sposób, będącą pedagogicznym przewodnikiem.
4. Ponowne zdefiniowanie zawodu nauczyciela w partnerstwie z innymi podmiotami, określenie wysokich standardów i jakości pracy, swoistego kodeksu postępowania zawodowego.
5. Dostrzeganie i eksponowanie roli nauczyciela zaangażowanego w zmiany edukacyjne, intensywnie działającego na ich rzecz, będącego partnerem władz lokalnych i centralnych, partycypującego aktywnie wraz z innymi partnerami w tych procesach, współtworzącego je i realizującego z pełną odpowiedzialnością.
6. Wykorzystanie mediów do przekazywania i popularyzowania w społeczeństwie wiedzy o zawodzie nauczyciela, zakresie obowiązków, a także społecznych oczekiwań oraz odpowiedzialności, prezentacja liderów edukacji, dobrych praktyk w integracji podmiotów związanych ze szkołą.
7. Integrowanie działań nauczycieli, uczelni kształcących nauczycieli, organizacji i stowarzyszeń, samorządowców związanych z edukacją może pomóc w podniesieniu prestiżu nauczycieli. Szczególnie współpraca nauczyciele–uczelnie może przynieść efekt w postaci wzrostu uznania dla tego zawodu.
8. Wykorzystywanie wyników badań naukowych wspierających identyfikowanie czynników negatywnie wpływających na prestiż i społeczne uznanie nauczycieli w celu podejmowania konkretnych działań w skali lokalnej mogących zmienić ten wizerunek.

Czynnikiem, który odgrywa ważną rolę, ale nie jest jedynym środkiem poprawy prestiżu nauczycieli, jest kwestia wynagrodzenia i świadomej polityki państwa w tym zakresie. Jakie zmiany są możliwe w polskiej rzeczywistości, pozostaje pytaniem otwartym. Natomiast negatywne doświadczenia, które są udziałem młodych nauczycieli i wiążą się z poczuciem braku społecznego uznania dla zawodu, są bardzo niepokojącym zjawiskiem, szczególnie intensywnie widocznym w dużych miastach. Warto pogłębiać badawczo to zagadnienie, identyfikując przyczyny, prezentując różne perspektywy, ze szczególnym uwzględnieniem rodziców i ich obrazu edukacyjnej praktyki.

Literatura

- CBOS (2019), *Które zawody považamy?* „CBOS. Komunikat z Badań”, 157.
- Dobkowska J., Zielińska A., Żytko M. (2023), *Młodzi nauczyciele odchodzą ze szkoły. Raport z diagnozy uwarunkowań odchodzenia z zawodu nauczycieli o stażu pracy do 5 lat* (w druku).
- Domański H. (2012), *Prestiż*. Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Domański H. (2019), *Stratifikacyjne funkcje prestiżu*. „Przegląd Socjologiczny”, 68(2).
- Federowicz M., Choińska-Mika J., Walczak D. (red.) (2014), *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. Warszawa, IBE.
- Hargreaves L. (2009), *The status and prestige of teachers and teaching*. W: L. Saha, G. Dworkin (eds.), *The Springer International Handbook of Research on Teachers and Teaching*. New York, Springer.
- Hernik K. (red.) (2015), *Polscy nauczyciele i dyrektorzy w Międzynarodowym Badaniu Nauczania i Uczenia się TALIS 2013*. Warszawa, IBE.
- Klus-Stańska D. (2010), *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Monteiro A.R. (2015), *The teaching profession: Present and future*. Dordrecht, Springer.
- Nowak-Dziemianowicz M. (2020), *Szkola jako przestrzeń uznania*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pokropek A. (2008), *Wzory prestiżu zawodów*. „Studia Socjologiczne”, 189(2).
- Smak M., Walczak D. (2017), *The prestige of the teaching profession in the perception of teachers and former teachers*. „Edukacja”, 5.

Źródła internetowe

- Hargreaves L., Cunningham M., Hansen A., McIntyre D., Olive C. (2006), *The status of teachers and the teaching profession in England: Views from inside and outside the profession*. https://www.researchgate.net/publication/329444007_the_status_of_teachers_and_the_teaching_profession_in_england_views_from_onside_and_outside_the_profession_Synthesis_Report, 8.05.2023.
- Udave J., Carlo A., Valette S. i in. (2014), *Study on policy measures to improve the attractiveness of the teaching profession in Europe – Final report*. Vol. 1. Luxembourg, Publications Office, European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/40827>, 8.05.2023.